

UOT 73/76

N.M.Əsədova

AMEA Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi
asadova.nushaba@mail.ru

“CAVAŞIRIN ƏRƏBLƏRLƏ DÖYÜŞÜ” TABLOSUNUN BƏDİİ-TARİXİ TƏHLİLİ

Açar sözlər: Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi, Albaniya hökmdarı Cavanşir, xalq rəssamı Əlibala Kazımov

Məqalədə Azərbaycanın tanınmış xalq rəssamı Əlibala Kazımovun Azərbaycan Milli Tarixi Muzeyinin ekspozisiyasında nümayiş etdirilən “Cavanşirin ərəblərlə döyüşü” tablosunun bədii-tarixi təhlili verilmişdir. Rəssamın kətanda boya ilə çəkdiyi bu rəsm əsəri hərbi tariximizin öyrənilməsində qiymətli mənbələrdən biridir.

Əsərin başlıca mövzusunun alban hökmdarı Cavanşirin yadelli qəsbkarlara qarşı döyüşü təşkil edir. Rəssamın tarixi materiallar, çoxfıqurlu tarixi kompozisiyalar əsasında yaratdığı hərbi səhnəsi aydın şəkildə təhlil edilir. Bu baxımdan ilk dəfə tədqiqata cəlb olunmuş “Cavanşirin ərəblərlə döyüşü” tablosu tariximizin “canlı güzgüsü” kimi çox qiymətlidir.

H.M.Acađova

ХУДОЖЕСТВЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КАРТИНЫ «БИТВА ДЖАВАНШИРА С АРАБАМИ»

Ключевые слова: национальный музей истории Азербайджана, албанский правитель Джаваншир, народный художник Алибала Кязымов

В статье отражена роль художественного полотна известного мастера азербайджанской живописи – народного художника Алибалы Кязымова, являющегося единицей хранения фонда и демонстрируемой в экспозиции национального музея истории Азербайджана. Это произведение изобразительного искусства служит одним из источников изучения истории нашей страны.

В статье приводятся сведения о хранящейся в национальном музее истории Азербайджана и представленной в экспозиции картине народного художника Алибалы Кязымова «Битва Джаваншира с арабами», посвященной противостоянию правителя Албании с армией Халифата.

N.M.Asadova

AN ARTISTIC-HISTORICAL ANALYSIS IN THE TABLE TITLED OF "JAVANSHIR'S WAR WITH THE ARABS"

Keywords: National Museum of History of Azerbaijan, Albanian ruler Javanshir, artist Alibala Kazimov

This article highlights the role of painting of artist Alibala Kazimov whose art work has been displayed in the fund and exposition of National Azerbaijan History of Museum and represent significance being main sources to study our country's history.

The story of Javanshir, the ruler of Albania, with Javanshir's caliphate, is depicted on the basis of historical times in the table titled "Javanshir's War with the Arabs" by Azerbaijani People's Artist Alibala Kazimov, who was preserved and exposed in the National Azerbaijan History Museum.

Azərbaycan təsviri sənətinin yaranması və inkişafı incəsənətimizin müxtəlif mərhələlərini təmsil edən sənətkarlar nəslinin güclü yaradıcılıq potensialı ilə bağlıdır. Azərbaycan rəssamı Əlibala Kazimov kimi geniş diapazonlu sənətkarlardan söz düşəndə ilk növbədə, belə yaradıcı şəxsiyyətlərin Respublika təsviri sənət xəzinəsinə bağışladıkları dəyərli sənət əsərlərini göz önünə gətirmək yerinə düşərdi. Muzeyin Təsviri materiallar fondunda mühafizə edilən xalq rəssamı Əlibala Kazimovun "Cavanşirin ərəblərlə döyüşü" adlı nadir rəsm əsəri öz orijinallığı ilə seçilir.

Bildiyimiz kimi, Azərbaycan təsviri sənət tarixində bu kimi rəsm əsərinin yaranma tarixi II Dünya müharibəsi dövrünə (əsasən də 1941-1945-ci illərə) aiddir. Bütün sahələrdə olduğu kimi, rəssamlıq sahəsində də vətənpərvərlik mövzusu ön plana keçmişdir. Bu dövrdə rəssamların əsas mövzusu tarixi-döyüş mənzərələri və janr xarakteri daşıyırdı. Azərbaycanın görkəmli rəssamlarından S.Bəhlulzadə, K.Xanlarov, Ə.Kazimov öz əsərlərində uzaq keçmişin hər b sahələrini canlandırmışlar [3, s.257].

Göründüyü kimi, müharibə şəraitinə uyğun olaraq ölkədə vətənpərvərlik tərbiyəsinin təbliği ilə bağlı Cavanşir kimi igidin şücaətinə böyük maraq göstərilmişdi. Bu baxımdan müharibə vaxtında Cavanşir obrazından Azərbaycanda faşist işğalçıları ilə mübarizəyə ruhlandırmaq üçün istifadə olunurdu. 1943-cü ildə Fuad Əbdürrəhmanov Cavanşirin bərelyefini işləmişdir. 1941-ci ildə rəssam Əlibala Kazimov "Qədim mudiyalıların makedoniyalı İskəndərlə döyüşü" və rəssam Kamil Xanlarov "Cavanşir ərəb xilafəti ilə mübarizədə" əsərlərini yaradırlar. Əsərdə Cavanşirin ərəb işğalçıları ilə mübarizəsini təsvir edilmişdir [3, s.274]. Qırmızı rəngə bürünmüş sərkərdə Cavanşirin ərəb işğalçıları ilə apardığı mübarizədə sovet xalqının həm imperalizm, həm də ərəb-müsəlman dünyası simasında din və obskurantizmlə mübarizəsini simvolizə edirdi. Müasir tariximizdə bu şəklin sosialist-realist

çaları öz əhəmiyyətini itirir və yeni milli-tarixi istinad tapır. 1945-ci ildə Mehdi Hüseyn “Cavanşir” poemasını yazır. Bu əhval-ruhiyyə sovetlərin tərənnüm etmək istədiyi proletar imicinə tam da uyğun gəlmir, belə ki, Cavanşir “burjua milliyətçiliyinə” təkən verə biləcək bir obraz hesab olunur. Lakin müharibə zamanı xalqa milli səviyyədə tarixi qəhrəmanlar vermək qərarına gəlinir, hətta Stalin dinə qoyulan qadağaları belə aradan qaldırır. Müharibə bitdikdən sonra bu qadağalar təkrar qismən qüvvəyə minir, lakin müharibə vaxtı yayımlanmış Cavanşirin tarixi-bədii obrazı Azərbaycanda məşhurluq qazanır.

Bu dövrdə yadelli qəsbkarlara nifrət müharibə dövründə rəssamlıq tablolarının başlıca mövzunu təşkil edirdi. Həmin mövzunu əhatə edən çoxfıqurlu tarixi kompozisiyalar, məişət və hərbi səhnələri, qəhrəmanların portretləri rəssamların günün ən aktual və vacib tələblərinə cavab vermək əzmində olduqlarını sübut edir. Vətən torpağına məhəbbət hissi ilə aşlanmış belə əsərlər müharibə dövrünün tələbləri ilə səsleşirdi.

Beləliklə, ölkədə ideoloji mədəni-maarif müəssisəsi kimi vətənpərvərlik tərbiəsinin təbliğinə xidmət edən Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində 1956-cı ildə yeni yaradılan ekspozisiyasında nümayiş məqsədilə rəssam Əlibala Kazımov tərəfindən “Cavanşirin ərəblərlə döyüşü” əsəri yaranır. Muzey-ekspozisiyada nümayiş etdirilən, rəssam Əlibala Kazımov tərəfindən çəkilmiş “Cavanşirin ərəblərlə döyüşü” tablosunda Albaniya hökmdarı Cavanşirin xilafət ordusu ilə döyüş səhnəsi ziyarətçinin gözündə o dövrü “canlandırır”. Əsərdən də görüldüyü kimi, Cavanşir öz dəstəsi ilə ərəblərə qarşı fədakarlıqla döyüşür. Müəllif əsərdə xalqımızın tarixi keçmişini şöhrətləndirərək onu ruhlandırır və qələbəyə səsləyir. Vətən övladını Cavanşir kimi düşmənlə inadlı mübarizə aparmağa çağırır. Bütün bunlar rəssamın peşəkarlığından xəbər verir.

Azərbaycan xalq rəssamı Əlibala Kazımov Respublika rəssamlarının yaşlı nəslinə mənsubdur. Onun yaradıcılığı böyük bir dövrü əhatə edir və Azərbaycan milli rəngkarlıq sənətinin ən parlaq səhifələrindəndir. O, təsviri sənətimizin klassiklərindən olan rəssamlardan biri də sayıla bilər. Məhz neçə-neçə sənətkar nəslə bu “bünövrə” üstündə bəhrələnib, qol-qanad açıb inkişaf tapmışdır. Bir rəssam kimi o, özünün emosional, zəngin palitrası, bəlli gözəgəlimli dəst-xətti, dəyişməz rəsm üslubu ilə doğma torpağı barədə çox böyük səmimiyyətlə “söz” açmağı bacaran önəmli, yüksək professional qabiliyyətə malik bir sənətkar idi.

Milli Azərbaycan Tarix Muzeyində qorunub saxlanılan və ekspozisiyada nümayiş etdirilən, rəssam Əlibala Kazımovun çəkdiyi “Cavanşirin ərəblərlə döyüşü” tablosunda [4, inv. 454] Albaniya hökmdarı Cavanşirin xilafət ordusu ilə döyüş səhnəsi təsvir olunmuşdur. Rəssamın yaratdığı əsərin dəyəri o qədər böyükdür ki, orta məktəb kitablarında da bu əyani vəsait kimi göstərilir. 1956-cı ildə çəkilmiş bu batalistik tabloda hökmdar Cavanşir və onun süvari dəstəsi

*Rəssam Əlibala Kazımovun
“Cavanşirin ərəblərlə döyüşü”
tablosu. MATM İF. inv. 454*

ərəb döyüşçüləri ilə döyüşür. Əsərdə sosialist realizm məktəbinin elementləri bu tabloda açıq-aşkar hiss olunur. Belə ki, müəllif rəsmdə daha çox plakat çəkilişinə xas elementlərdən istifadə etmişdir. Baş müsbət qəhrəmanlar, demək olar ki, heç bir xəsarət izi göstərmirlər, onların üz ifadələri əzm və rəşadət əks etdirir. Bununla müqayisədə, mənfi qəhrəmanlar – ərəb döyüşçülərinin üz ifadələri onların necə çətinliklə Cavanşirin bacarığının öhdəsindən gəldiyini göstərir, ön planda isə ərəb süvariləri və piyadasının cəsədləri bu döyüşdə Cavanşirin qalibiyyətini göstərir. Yerə yıxılmış yaralı ərəb süvarisi boğazından tutub güman ki, son anlarını yaşayır.

Bu əsəri bir anlığa göz önünə gətirərək onun mövzusu, dövrün üslubu, qəhrəmanların hərtərəfliyi barədə geniş fikir söyləyə bilərik ki, bunların da hamısı Əlibala Kazımova əsas verirdi ki, hələ o vaxtlar özünəməxsus tərtibat üslubu, kompozisiya həlli tapa bilsin.

Rəsm əsərində Cavanşirin hansı döyüşünün təsvir olunduğu dəqiq göstərilir. Buna baxmayaraq təsvir edilmiş detallara istinad edərək döyüş haqqında analitik təhlil çıxartmaq mümkündür. Bunun üçün Cavanşirin hərbi karyerasına göz gəzdirmək kifayətdir. Bu, rəssamın tarixi həqiqətlərə, realist rəsm üslubuna sadıqlığından irəli gəlirdi. Süjetin tapılması və kompozisiyanın dəqiq qurulması, həmçinin saysız-hesabsız “zarisovkalar”ı, eskizləri, köməkçi qaralama və cizgi rəsmləri, materiala yaxından bələd olması və istedadlı, professional bir sənət adamı kimi kətan üstündə əsərini başa vura bilmək bacarığı onun tarixi mövzuda yaratdığı tematik lövhələrini dəyərləndirən komponentlərdir.

Alban dövlətinin Mehranilər sülaləsindən olan Cavanşir Girdiman hakimi idi və atası Varaz Qriqor kimi Sasani imperiyasının vassalı olub, bütün Albaniyaya Arranşah titulu altında hakimlik edirdi. Cavanşirin atasının dövründə Albaniya Sasani və Bizans imperiyaları arasında qalmış çəkişmələrdə iştirak edirdi və 628-ci ildə imzalanmış sülh müqaviləsinə əsasən Albaniya Sasanilərin tərkibində qalmışdı. Ərəblərin işğalı ərəfəsində Alban hökmdarı Varaz Qriqor bir vassal kimi oğlu Cavanşiri Sasani ordusunun sıralarına göndərir. Alban tarixçisi Moisey Kalankatlı xəbər verir ki, Cavanşir 7 il öz dəstəsi ilə ərəblərə qarşı döyüşmüş, özünü cəsur əsgər, istedadlı sərkərdə kimi göstərmişdi [6, s.78].

Yeddicildlik “Azərbaycan tarixi” kitabının ikinci cildində göstərilir ki, ərəblərin ilkin hücumlarını dəf etməyə cəhd göstərən Sasani şahı III Yezdəgerd ona tabe ölkələrin hakimlərindən köməkçi qoşun dəstələri tələb edir. Yerli

qaynağın məlumatına görə, belə bir əmr alan Albaniya hökmdarı Varaz Qriqor da öz dörd oğlundan birini – Cavanşiri döyüş meydanına göndərmək qərarına gəlir. Moisey Kalankatlı Cavanşiri böyük məhəbbətlə, şairənə qələmlə təsvir edir: “Varaz Qriqor özünün ikinci oğlu, məğrur, qəddi-qamətli və gözəl Cavanşirə diqqət yetirdi. Zərif saqqal onun üzünü hələ tamam örtməmişdi; atasının sevimlisi, silah işlətmədə mahir, qartal kimi zirək, atasının dayağı, hər şeydə müvəffəqiyyət qazanan Cavanşir ona (atasına) dünyəvi həyatda öz ağılı ilə kömək etməyə, böyüklərlə bərabərləşməyə, hökmdarlar yanında olmağa hazırlaşdı”. Bu zamandan alban qoşunlarının baş sərkərdəsi olan Cavanşir öz qoşunu ilə birlikdə 634-cü ildən Sasani qoşununun baş komandanı təyin edilmiş, “təkcə öz hərbi şücaəti ilə deyil, Şahənşah taxt-tacı uğrunda saray çəkişmələrində fəal iştirakı ilə” də ad çıxarmış Xorasan hakimi Fərruxzad oğlu Rüstəmin rəhbərlik etdiyi İran ordusu tərkibində çıxış etməyə başladı [4, s. 130]. Yerli mənbənin məlumatına görə, məhz sərkərdə Rüstəm Cavanşiri III Yezdəgerdə təqdim etmişdi. Yenə həmin mənbəyə görə “Ölü suların” (İraqda əl-Bətaix – bataqlıqlar) sahilində, Kadisiyyə yanında baş vermiş (636-cı ildə) vuruşmada alban sərkərdəsi öz şücaəti ilə seçilmişdi. Onun hünər və rəşadəti III Yezdəgerd tərəfindən layiqincə qiymətləndirilmişdi, Şahənşah özü ona bayraq və gur səslə şeypurlar, iki qızıl cida, həmişə qabağıca aparılan qızıl suyuna salınmış iki qalxan verdi. Onu hamıdan yüksək tutdu, belinə mirvari ilə bəzədilmiş qızıl kəmərlər və qızıl dəstəkli qılınclar taxdı, qollarına bilərzik saldı, başına isə gözəl bir tac qoydu. Bundan başqa, ona üstü başdan-başa mirvari ilə işlənmiş qaytanlar da bağışladı, boynuna çoxlu sap mirvari və incilərlə bəzədilmiş bazubənd, qızıl zərbaftalı qara ipək paltarlar verilir [2, s.76].

637-ci ildə ərəblər İran şahını onun paytaxtı olan Ktesifonda mühasirəyə aldılar. Ərəb qoşunları üçün strateji əhəmiyyət daşıyan bu döyüşdə Sasani sərkərdəsi Rüstəmin komandanlığı altında 80 minlik ordunun tərkibində Cavanşirin dəstəsi də vuruşurdu. Cavanşir üç minlik alban qoşununun başında iranlılarla birlikdə altı ay Ktesifonun müdafiəsində durdu. Lakin buna baxmayaraq İran ordusu darmadağın edildi. Moisey Kalankatlının məlumatına görə, Cavanşirin İran ordusu tərəfindən ərəblərlə son döyüşü III Yezdəgerdin hakimiyyətinin səkkizinci ilinə (639-640-cı illərə) təsadüf edir. Beləliklə, mübarizənin faydasız, imperiyanın ölümə məhkum olduğunu dərk edən Cavanşir 639-640-cı ildə vətəninə qayıdır. Moisey Kalankatlının yazdığına görə, “İran müharibələrindən şöhrətlə qayıdan Cavanşir hökmdarın sərəncamı ilə Albaniyanın bütün işlərinə rəhbərlik edirdi”... (1, s. 130; 2, s. 87).

654-cü ildə ərəblər xəlifə Osmanın sərkərdəsi Salman ibn-Rəbiənin başçılığı ilə Albaniyaya daxil olurlar. Ərəb dəstələri Qəbələ, Şəki və Dərbəndə qədər irəliləyir. Dərbənddə Xəzərlər (bəzi mənbələrdə Xəzər hunları) onların yolunu kəsib qabağa buraxmırlar. Ərəblər Dərbəndin hüdudlarından çıxarkən yerli əhali şəhərin darvazalarını bərk-bərk qapayır, Xəzər xaqanı isə onları öz

süvari dəstələri ilə qarşılayır. Beləliklə, dörd min ərəb döyüşçüsü məhv edilir. Qafqaz Albaniyası tarixi üzrə tanınmış mütəxəssis Kamilla Treverin dediyinə görə, "görünür, ərəblər Albaniyanı öz tabeliyinə keçirməkdə çox maraqlı idilər. Çünki bu ölkə şimalda xəzərlərlə, cənubda İran (bu ölkə də hələlik onların tabeliyinə tam keçməmişdi) arasında yerləşirdi. Ön Asiyadan Şimali Qafqaza, Volqaya və cənubi rus çöllərinə aparan ticarət yolları da buradan keçirdi. Bundan başqa ölkənin təbii sərvətləri və yeraltı metal ehtiyatları da zəngin idi" [6, s.78].

Cavanşir xilafət və Bizans arasındakı mübarizədən istifadə edir və 667-ci ildə xilafətin paytaxtına danışıqlara yola düşür. Xəlifə onu adına layiq bir tərzdə, təntənə ilə qarşılayır və rəsmən Albaniya knyazı kimi qəbul edir. Cavanşirin diplomatik bacarığı burada özünü göstərir və üç il sonra Cavanşir xəlifədən onun Bizans imperatoru ilə danışıqlarında vasitəçisi kimi Dəməşqə getmək təklifi alır. Cavanşir vasitəçi kimi də öz işinin öhdəsindən uğurla gəlir. Hər iki tərəf danışıqların nəticəsindən razı qalır. Bundan sonra xəlifə Cavanşirin Albaniyaya qoyulmuş vergilərin üçdə birini ixtisar etmək təklifinə razılıq verir. Xəlifə həmçinin Sünik vilayətini Cavanşirin təbəçiliyinə verir və ona Atropatenanın idarəsini də təklif edir, lakin Cavanşir sonuncu təklifdən boyun qaçırır və Albaniyaya qiymətli hədiyyələrlə qayıdır. O vaxt ənənəvi sayılan silah və geyim hədiyyələri ilə birlikdə Cavanşirə fil və dənizin o tayından gətirilmiş danışan tutuquşular da bəxşiş edilmişdi. Nəticədə, Cavanşirin müsəlman xilafəti ilə yaxınlaşması Azərbaycan tarixində ölkənin islamlaşması baxımından mühüm rol oynayır.

Bu məlumatlara istinad edərək rəsmdə Mədəin döyüşündən sonrakı 7 il ərzində baş vermiş döyüşlərin birinin əks olunduğunu iddia etmək olar. Tablodakı döyüşün miqyası, güman ki, Sasani-Ərəb müharibəsinə işarədir və Cavanşirin istifadə etdiyi qızıl suyuna çəkilmiş qalxan, qızıl dəstəklili qılınc və geyindiği qiymətli qızılı zireh detalları çox güman ki, rəssam Kazımovun nəzərində III Yezdəgerdin Cavanşirə verdiyi hədiyyələrin bədii-təsviri canlandırmasıdır. Cavanşirin əynindəki qızılı zərbaftalı qara şalvar da sözsüz ki, Musa Kalankatlının sadaladığı hədiyyələrə işarədir.

"Cavanşirin ərəblərlə döyüşü" çoxfiqurlu süjetin aydınlığı, hərəkətdə olan personajların fəal dinamikası, konkret o zamanın sənədli dəqiqliyi ilə seçilir. Vuruş səhnəsinin mərkəzində dominanta çevrilmiş koloritli alban çarının fiquru bir növ əsərin məna, mahiyyəti kimi qiymətləndirilə bilər. Başqa bir tərəfdən, elə həmin dövrdə rəssamın bir qədər kamera mahiyyətli portret yaradıcılığı da diqqəti cəlb edir. Bu əsərlərin də tarixi mövzuda olanları vardır. İşlənmə üslubuna görə bir qədər rəng tonlarının parlaqlığı alınmış şəkildə rəsm olunublar. Əlibala Kazımov tematik tablo yaradıcılığında da bu janrdan uğurla istifadə edir. Məsələn, kətanlarının birində o, tamaşaçını "məcbur" edir ki, xeyli vaxt və gözlərini qırpmadan Cavanşirin yaşadığı dövrü öyrənsin.

Əsəri yaratmaq üçün rəssam geniş ədəbiyyatdan, nadir əlyazma, rəsm nümunələrindən istifadə etmişdir. Əsərdə bütün komponentlər cizgi rəsmi, rəng, kompozisiya, hər şey təsvir olunan hadisənin drammatizmini artırmaq, tamaşaçıya hərtərəfli bilgi vermək üçündür. Əsər Vətənə məhəbbəti təbliğ edən tarixi əhəmiyyətli bir sənət nümunəsidir.

Rəsmdə alban döyüşçüləri əsasən qısa kəsici qılınclarla silahlanıblar. Əsərdə ərəb döyüşçülərində xarakterik əyri ərəb qılınclarını görmək olar. Muzeydə arxeoloji qazıntılar nəticəsində Albaniya dövrünə aid bir neçə silah nümunəsi aşkar olunmuşdur və bu silahların rəsmdəki alban silahları ilə bilavasitə heç bir əlaqəsi yoxdur. Ümumiyyətlə, həm ərəb, həm də alban süvarilərinin bu cür qısa qılınclardan istifadə etməsinin nə qədər həqiqətə uyğun olması sual doğurur. Sırf hərbi-taktiki baxımdan süvarilər uzun kəsici silahlardan istifadə edirdilər ki, at belindən piyadaları vurmaq mümkün olsun.

Maraqlısı budur ki, rəsmdəki ərəb süvarilərinin vahid döyüş zirehləri yoxdur, onlar daha realistik, müxtəlif tipli yüngül zireh və müxtəlif çalarlı, rəngbərəng hərbi qiyafələrdə təsvir olunublar. Bununla müqayisədə bütün alban süvariləri nəinki eyni rənglərdə, hətta eyni tipli zirehlərdə təsvir olunublar. Həm alban atlı oxatanları, həm də alban hücum dəstəsi ağır süvariləri ağır hörmə zirehlərdə təsvir olunublar. Erkən orta əsrlərə qədər bu cür zirehlər çox bahalı idi və onlardan Albaniya kimi kiçik dövlətlərdə yalnız hökmdarın seçmə dəstələrində istifadə olunurdu.

*Azərbaycan
hökmdarı Cavanşir.
VII əsr. Tunc
buxurdan. Naxçıvan*

Albanların rəsmdə geyindikləri ağır pullu və ya hörmə zəncir zirehlər daha çox orta əsr müsəlman, o cümlədən Monqol, Osmanlı və Səfəvi zirehlərini xatırladır və nə qədər həqiqətə yaxın olduğu sual doğurur. Bu cür zirehlər çox ağır idi və yalnız xüsusi ağır süvari dəstələri tərəfindən istifadə edilirdi. Süvarilər, xüsusən də süvari oxatanlar bacardıqca yüngül geyinirdilər ki, zirehin ağırlığı onların ox atmaq bacarığına mane olmasın. Orta Asiya süvari oxatanları ümumiyyətlə, metal zirehlər əvəzinə bişmiş, çoxlaylı dəri və ya xəz zirehlərə üstünlük verirdilər. Qafqaz Albaniyasının ordu quruluşu haqqında məlumatlar zəngin olmasa da, zənn etmək mümkündür ki, Şimaldakı Xəzər xaqanlığı ilə əlaqələr müəyyən dərəcədə ordu quruluşuna da təsir göstərmişdi. Hələ Roma dövründə belə ağır zirehli süvarilərdən istifadə olunurdu, lakin bu çox xərc tələb edən bir qoşun növü idi və onlar əsasən nizələrlə silahlanırdı. Katafrakt adlanan bu ağır zirehli süvari döyüşçülər cinahlardan piyadalar tərəfindən qorunulmalı idilər. Rəsmdə Alban piyadalarını görməməyimiz, əvəzində atlı oxatanları görməyimiz döyüş səhnəsinin ən ön cərgədə yox, daha

arxa planda, ikinci cəbhə xəttində və ya cinah meydanda baş verməsi ilə izah oluna bilər ki, bu da öz növbəsində tabloda Cavanşirin tərkibində vuruşduğu Sasani Rüstəmin ordusunun ərəblərlə növbəti bir döyüşündən səhnənin canlandırıldığına işarə edir.

Alban və İran süvarilərinin, ərəblərin və ümumiyyətlə, digər köçəri və ya cənub xalqlarının ağır zirehlərdən istifadə etməməsinə daha bir səbəb hava temperaturunun bu regionlarda çox yüksək olması idi. Ağır bağlı zirehlər əvəzinə yüngül hörmə və ya qismən pullu parça, dəri və ya xəz zirehlərə üstünlük verilirdi. VII əsrə aid Cavanşirin heykəli mövcuddur ki, orada Cavanşir atın belində, hərbi-təntənəli yüngül qişafədə təsvir olunmuşdur. Heykəlcinin əsli Ermitaj Muzeyində, tökmə kopyası isə Azərbaycan Milli Tarix Muzeyində saxlanılır. Güman ki, rəssam kinofilmlər və bədii ədəbiyyatda təsvir olunan milli obrazları izləyiciyə daha yaxın və doğma gələcək formatda çatdırmağa çalışıb və bu məqsədlə Alban süvarilərini orta əsr müsəlman ölkələrinə xarakterik zirehlərdə çəkib. Bununla yanaşı, rəsmdə Musa Kalankatlının qeyd etdiyi tarixi faktlardan da istifadə olunmuşdur və tablону tam rəssam fantaziyası adlandırmaq da düzgün deyildir.

Beləliklə, şanlı qəhrəmanlıq tariximizi yaradan rəsm əsərlərini öyrənmək, onu oxucuya çatdırmaq muzey işçisinin əsas vəzifələrindən biridir. Bu gün muzeylər tarixi dövrlərə aid maddi və mənəvi mədəniyyət nümunələrini, insanların müasir ənənələrə əsaslanan zəngin yaradıcılıq əzmini müxtəlif vasitələrlə üzə çıxarmaqla qəhrəmanlıq tariximizin təbliğində ön planda mövqə tuturlar. Bu baxımdan yaddaşımızda silinməz izlər buraxmış tarixi hadisələrin elmi araşdırılması tarixşünaslığımızda önəmli istiqamətlərdən biri sayılır.

Hazırda Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi özünün milli oyanış, milli özünüdərk dövrünü yaşayır. Bu dövr hər bir şəxsin milli mənsubiyyəti dərk etməsi, soykökünə qayıtması, tariximizi böyüməkdə olan nəsillərə hərtərəfli və düzgün öyrətmək əsas vəzifə kimi qarşıda durur. Milli şüur – milli tarixi yaddaş, milli-mənəvi əxlaq dəyərləri, milli ümumbəşəri qürur hissləri kimi mühüm keyfiyyətləri də özündə əks etdirən bu cür tarixi janrda yaradılmış rəsm əsərlərini öyrənmək hər birimizin vətənpərvərlik və mənəvi borcudur.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan tarixi: 7 cildə, II c., (III-XIII əsrin I rübü). Bakı: Elm, 2007, 608 s.
2. *Kalankatlı M.* Albaniya tarixi. (Müqəddimə, tərcümə, qeyd və şərhlər akad. Ziya Bünyadovundur). Bakı: 1993, 235 s.
3. *Kərimov K.C., Əfəndiyev R.C., Rzayev H.İ., Həbibov N.D.* Azərbaycan İncəsənəti. Bakı: İşıq, 1992, 344 s.
4. *Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Təsviri İncəsənət Fondu, inv. 454.*

5. *Miklaşevskaya N.M.* Становление и развитие искусства социалистического реализма в Советском Азербайджане: 1920-1945 гг. (живопись, графика, скульптура, театрально-декорационное искусство). Баку: Элм, 1974, 246 с.

6. *Тревер К.В.* Очерки по истории и культуре Кавказской Албании IV в. до н. э. - VII в. н. э. М.-Л., 1959, 450 с.